

*Edice a materiály***Český kinematograf v Královské oboře 1898**

Atrakce nejrozmanitějšího druhu tvořily doplňkovou součást každé velké výstavy, ať byla tematicky zaměřena jakkoliv. Pořadatelé jim přisuzovali vždy stejnou, ale rozhodně nezanedbatelnou roli – spoluutvářet atmosféru výstavy a zvyšovat motivaci lidí k návštěvě celého areálu. Tzv. výstavní ruch let devadesátých si ostatně bez těchto atrakcí nelze ani představit. Výstavní život pravidelně obohacovaly různé divadelní, šantánové, koncertní a další produkce a své místo mezi nimi mělo i předvádění technických novinek. Návštěvníky proslulé Jubilejní výstavy v Královské oboře v roce 1891 velice zaujal vynález umožňující poprvé v historii technický záznam zvuku – Edisonův fonograf. Ten patřil i k atrakcím další velké reprezentační výstavy české společnosti na sklonku století, Národopisné výstavy československé v roce 1895. V pavilonu s fonografem zde byl ovšem k vidění ještě jiný pozoruhodný přístroj – Edisonův kinetoskop. Zdá se, že české veřejnosti splynul v jedno se zástupem různých optických hraček simulujících pohyb obrazu, neboť nevzbudil žádnou pozornost. (V dobových ohlasech na výstavu nebyl kinetoskop vůbec komentován.) Šlo sice o přístroj určený jedinému divákovi, nicméně tomu kinetoskop předváděl filmovou smyčku s fotografickým záznamem pohybu. Ke schopnosti vytvořit záznam zvuku se tak připojila schopnost vytvořit a uchovat i záznam pohybu. Historičnost chvíle však zůstala v českém prostředí prozatím přehlédnuta. Teprve o rok později se obecně v českých zemích představil se vši pompou konkurenční vynález bratrů Lumièrových pracující již s projekcí obrazu – kinematograf. Je samozřejmé, že se i tato žhavá novinka záhy vřadila mezi doprovodné atrakce nejrozsáhlejších výstav. Dokládá to přítomnost kinematografu na řadě zahraničních výstav, například v červnu 1896 na Elektrotechnické a uměleckoprůmyslové výstavě ve Stuttgartu, v červenci 1896 na Všeruské výstavě v Nižním Novgorodě, v září 1896 na Fotografické výstavě v Berlíně, v květnu 1897 na Mezinárodní umělecké výstavě v Drážďanech atd.¹⁾ Vliv německého prostředí zapůsobil i na české země. Kinematograf se stal již v letních měsících roku 1897 jednou z hlavních atrakcí hospodářské a zemědělské výstavy v Podmoklech na Děčínsku. Pavilon kinematografu zde dokonce provozoval jeden z nejvýznamnějších průkopníků německého filmu Oskar Messter.²⁾ Není proto nijak překvapující a už vůbec ne převratná přítomnost kinematografu na Výstavě architektury a inženýrství v Praze roku 1898.

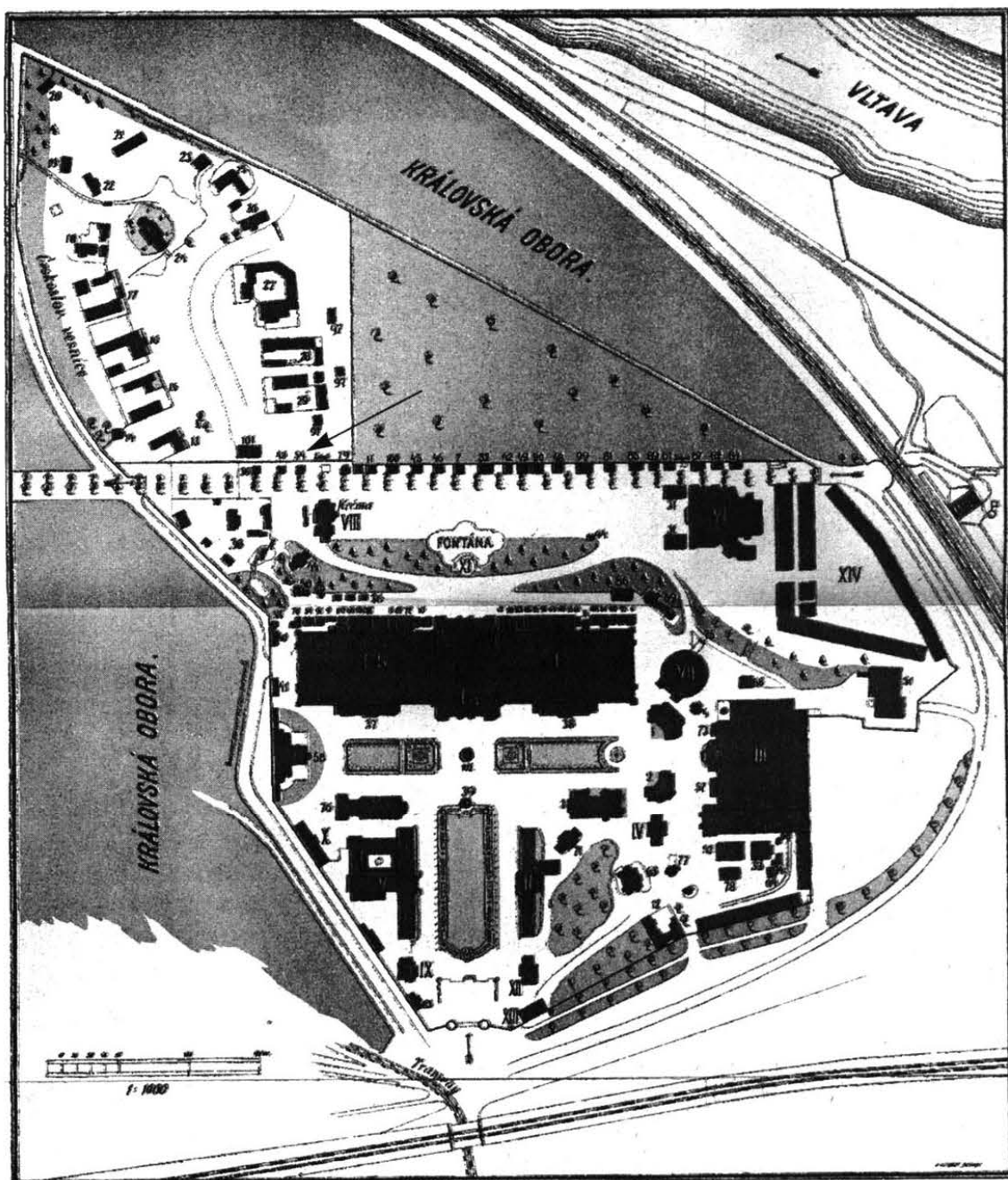
Výstavu uspořádal Spolek architektů a inženýrů ve spolupráci s pražským magistrátem. Historikové českého filmu ji skloňují ve všech pádech a možná ji tak bezděčně povyšují na událost epochálního významu, ale je známo, že svým významem i návštěvností ji zastiňují obě velké výstavy předcházející – Jubilejní i Národopisná. Zatímco Jubilejní výstava v roce 1891 se po pětíměsíčním trvání mohla pochlubit neuvěřitelným počtem více než 2 500 000 návštěvníků a rovněž Národopisnou výstavu navštívilo přes dva miliony lidí, čtyřměsíční Výstava architektury a inženýrství v roce 1898 se dočkala svého půlmiliontého hosta teprve koncem září po prodloužení výstavy a celkový

1) Srov. Zdeněk Štábla, *Český kinematograf Jana Křtízeneckého*. ČSFÚ, Praha 1973, s. 227 – 228.

2) Srov. František Cvrk – Hana Slavíčková, *Historie kin na Děčínsku*. „Děčínské vlastivědné zprávy“ 2, 1992, č. 1, s. 3 – 20.

ILUMINACE

Ivan Klimeš: Český kinematograf v Královské oboře 1898

Plánek výstaviště z katalogu Výstavy architektury a inženýrství v Praze 1898.

Šipka ukazuje na místo přidělené Českému kinematografu

Foto archiv

počet návštěvníků činil 568 893.³⁾ (Pořadatelé přitom předpokládali návštěvu 1 000 000 osob.) Že se nepodařilo zopakovat úspěch Jubilejní výstavy, ovšem tento podnik nedegradovalo na nějakou akci druhého řádu. V pražském společenském životě letních měsíců roku 1898 zaujímala

3) Srov. B. K. [B. Kavka], *Výstava architektury a inženýrství v Praze 1898*. „Zprávy Spolku architektů a inženýrů v království Českém“ 33, 1899, s. 25 – 27.

bezesporu čelné místo. České deníky zavedly pro dobu výstavy stálou rubriku, v níž denně informovaly své čtenáře o dění na výstavišti. Po stránce koncepční zahrnovala výstava několik oddělení, konkrétně architekturu a stavitelství, inženýrství, strojírenství a elektrotechniku, odborné a průmyslové školství, oddělení historické, výstavu motorů a strojů, železničtí, nové vynálezy a odbornou literaturu. Zábavní část výstavy tvořily atrakce všeho druhu – technické divadlo Uranie s koncertním, přednáškovým a divadelním programem, panorama Ludvíka Marolda Bitva u Lipan, panorama Národní jednoty pošumavské, pavilon zrcadlových efektů Tábor lidu, pavilon optických efektů Převrácený svět (oba známé již z národopisné výstavy), Megateleskop, lety balonem, Krčma umělců „U Nesmysla“, k tomu přirozeně množství dalších restaurací, vináren či různých „ochutnáváren“. Pozornost návštěvníků se na sebe snažil upoutat také pavilon Českého kinematografu.⁴⁾

Návštěvníci vstupovali na výstaviště většinou hlavní branou v jižním cípu areálu. V jižní, horní části výstaviště byla také soustředěna všechna stěžejní oddělení výstavy. Kdo obešel hlavní palác, mohl kolem fontány sejít do severní, dolní části výstaviště, kterou v západovýchodním směru protínala rovná alej vzrostlých stromů. Táhl se od boční, východní brány přes celou šíři výstavního areálu a za západní branou pokračovala dál do nitra Královské obory. To stromořadí stálo vskutku za zevrubný průzkum. Skrývalo nejméně osm vináren, tři hostince, čtyři cukrářství, dvě uzenářství a další jiné pavilony a stánky. Pokud bychom do něho vstoupili západní branou, míjeli bychom záhy po pravé straně valašskou usedlost s hostincem, zatímco po levé straně by se na sever rozprostíral areál Československé vesnice dochované ještě z Národopisné výstavy. Pak by již pavilonem Tábor lidu začínal onen řetězec pavilonů a stánků, který zleva lemoval stromořadí až téměř k východní bráně. Třetí v pořadí asi sto metrů od západní brány – naproti umělecké krčmě „U Nesmysla“ mezi Karasovou vinárnou a prodejnou tabáku – stál Český kinematograf.

S myšlenkou zřídit na výstavě kino přišli třicetiletý stavební technik Jan Kříženecký a jeho o rok mladší druh ze studií, nyní kolega z kanceláře Josef František Pokorný. K jejich fascinaci kinematografem se v čase příprav výstavy přidružila nikterak nereálná vidina slušného výděлку; všechny výstavní atrakce měly o pravidelný přísun návštěvníků většinou postaráno. Svou roli přitom nepochybně sehrála skutečnost, že jak Pokorný, tak Kříženecký byli zaměstnanci výstavní kanceláře při stavební kanceláři pražského magistrátu. Podíleli se na přípravách výstavy a měli tedy jistě dostatek potřebných informací, případně i kontaktů, aby mohli ideu kinematografu na výstavě prosadit a uskutečnit. Není vyloučeno, že zpočátku chtěli k pořádání kinematografických představení využít divadla Uranie.⁵⁾ Pokud ano, můžeme se domýšlet, že z toho sešlo zejména z bezpečnostních důvodů. Jak dokládá protokol ze schůze stavebního výboru Spolku architektů a inženýrů, dělali si pořadatelé nejvíce starosti právě kvůli nebezpečí požáru. Kříženecký s Pokorným byli 22. dubna 1898 pozváni do schůze výboru, aby podali „vysvětlení ohledně bezpečnosti ohně při kinematografu. Titíž byli požádáni, aby došli, k panu vrchn. inž. místodr. p. Leitnerovi, aby mu vysvětlili, že nebezpečí ohně při tomto zcela vyloučeno jest.“⁶⁾ Kinematograf měl

4) Srov. *Výstava architektury a inženýrství spojená s výstavou motorů a strojů pro maloživnostníky a s odbornou výstavou klempířů zemí koruny České v Praze 1898. Hlavní průvodce a katalog*. Praha 1898. Složitý podtitul výstavy souvisí s problémem, který musel výkonný výbor výstavy řešit hned na počátku příprav. Na stejný termín plánovaly v Královské oboře Obchodní a živnostenská komora pražská výstavu motorů a pomocných strojů a Společenstvo klempířů v Praze odbornou výstavu klempířů zemí koruny České. Obě výstavy se staly součástí Výstavy architektury a inženýrství. Srov.: B. K a v k a, *Výstava architektury a inženýrství*. „Zprávy Spolku architektů a inženýrů v království Českém“ 32, 1898, s. 27 – 29.

5) Srov. *Český kinematograf*. „Národní listy“ 38, 6. 5. 1898, č. 125, s. 3.

6) Státní ústřední archiv, fond Spolek inženýrů a architektů, kniha protokolů ze schůzí stavebního výboru SIA 1897 – 1898.

*Pohled na dolní část výstaviště:
v popředí Krčma umělců „U Nesmysla“, za ní se ve stromořadí skrývá pavilon Českého kinematografu,
v pozadí areál Československé vesnice dochované z národopisné výstavy roku 1895*

Foto archiv

*Pohled do stromořadí od západní brány.
Na tomto dosud neznámém snímku je alespoň částečně zachycena budova Českého kinematografu s plakátem na boční stěně.
Před plakátem stojí pravděpodobně Jan Kříženecký
Foto NTM*

Plakát Českého kinematografu

Foto archiv

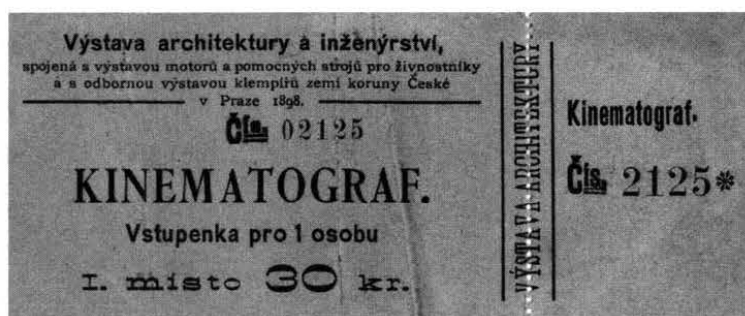
tedy nakonec svůj vlastní pavillon – jednoduchou dřevěnou stavbu s udusanou zemí místo podlahy, asi patnácti řadami židlí a několika postranními východy. Do sálu se vstupovalo zapuštěným hlavním vchodem z průčelí budovy, po jehož stranách byly dva kiosky, nad nimi se potom nacházela vyplechovaná promítací kabina. Kapacitu sálu odhadl po letech pamětník Vincenc Pokorný na 180 míst. Stavbu pavillonu i zakoupení Lumièrova kinematografického aparátu financoval formou půjčky Pokorného otec Josef, spolumajitel pražské továrny na výrobu kočárů. Kříženecký s Pokorným asi na kinematografu příliš nezbohatli, ale dluh ve výši čtyř až pět tisíc zlatých prý z čtyřměsíčního provozu kinematografu řádně splatili.⁷⁾ V názvu Český kinematograf hledíme snad souvislost nikoliv s prezentováním prvních českých filmů, nýbrž s národní koncepcí celé výstavy: „Jest známo, že správa výstavy jest česká a že český ráz bude význačným pro prvou tuto odbornou výstavu i ve skupinách mezinárodních...“, praví zpravodaj výkonného výboru.⁸⁾ Výstava byla slavnostně otevřena ve středu 15. června 1898, v neděli 19. června odstartovala představení kinematografu. Můžeme-li věřit známému plakátu, hrál Český kinematograf po čtyři měsíce denně až do pondělí 17. října 1898, kdy byla výstava v 16.00 hod. definitivně uzavřena.

- 7) Jan Kříženecký byl ve výstavní kanceláři zaměstnán jako výpomocný technik a jeho měsíční příjem činil 100 zl.
- 8) B. K a v k a, c. d. , s. 29. Pojem „kinematograf“, převzatý z francouzského „cinématographe“, označoval jak vlastní kinematografický aparát, tak i instituci předvádějící filmy. Pro tento druhý význam se brzy začal prosazovat výraz anglické provenience „biograf“ a později pod rakouským a německým vlivem též termín „kino“. Od dvacátých let se s pojmem „kinematograf“ setkáme stále řidčeji, vyskytuje se však nadále v některých právních textech a zachoval se až do čtyřicátých let i v názvech korporací sdružujících majitele a provozovatele kin (např. Zemský svaz majitelů kinematografů v Čechách).

Ve všední dny začínala představení v 15.00 hod. a opakovala se nepravidelně podle zájmu diváků až do pozdního večera. (O dětském dnu však sliboval inzerát představení každou půlhodinu.) V neděli a o svátcích se hrálo již od 10.00 hod. dopoledne. Svým vstupným 30 a 20, děti 10 krejcarů se kinematograf řadil mezi levnější, i když nikoliv nejlevnější zábavní

podniky. Jen pro srovnání: koncerty a přednášky v Uranii stály 50, 30 a 20 kr., místa v lóžích ovšem 2 zl. Za vstup na Maroldovo panorama se platilo dopoledne 20 kr., ale odpoledne již 40 kr. Vstupenky na vyhrazená místa do balonové arény, odkud startoval vzduchoplavec František Hůlka s balonem „Ressel“, byly za 20 kr. Pouhých 5 kr. naopak stačilo ke vstupu do pavilonu Převrácený svět. Jinak celodenní vstupné na Výstavu architektury a inženýrství činilo ve všední dny 40 kr., o nedělích a svátcích 30 kr., stejnou částku pak návštěvník zaplatil i za vstup po 18. hodině. Příjmy kinematografu lze jen těžko odhadovat, protože nevíme téměř nic o návštěvnosti ani o celkovém počtu představení. Při vyprodaném domě mohla pokladna utržit kolem 30 zl. Budeme-li optimisticky kalkulovat s třetinovým obsazením sálu (10 zl.) a s pěti představeními denně (jistě jich bylo více), dosahovala by denní tržba 50 zl. Po 120 dnech provozu se dostaneme k částce 6000 zl. Traduje se, že návštěvnost byla zpočátku s výjimkou nedělí slabá a stoupla teprve s širším zapojením původních filmů. Vincenc Pokorný se dokonce rozpomenul na zajímavý detail, že při malých návštěvách se někdy hrálo při otevřeném hlavním vchodu, aby kinematograf upoutal pozornost lidí procházejících alejí. Jedno představení obsahovalo kolem deseti filmů. Žádné titulky se údajně nepromítaly, filmy byly ohlašovány ústně. O případném hudebním doprovodu se žádné svědectví nedochovalo. Každému představení byl přítomen hasič.

Repertoár Českého kinematografu tvořily filmy dodané Lumièrovou továrnou a filmy natočené Kříženeckým.⁹⁾ Za nejstarší, tedy první české filmy, lze považovat ty, které se objevily na programu již v zahajovací den 19. června. Byly to filmy *Svatojanská pouť v československé vesnici*, *Polední výstřel z děla na baště sv. Tomáše* a *Purkyňovo náměstí na Král. Vinohradech*. K nim postupně přibývaly další. Právě v neděli 19. června prožívala Praha u příležitosti 100. výročí narození Františka Palackého velkolepou slavnost spojenou s kladením základního kamene k Palackého pomníku. V dopoledních hodinách stihl Kříženecký natočit ruského vyslance generála Komarova, který prý při poklepu na základní kámen pronesl: „Ve jménu Otce, Syna i Ducha svatého čest, sláva českému národu a vesmíru slovanskému.“¹⁰⁾ Pak musel Kříženecký jistě spěchat na výstaviště, aby byl Lumièrův aparát připraven k odpolednímu zahajovacímu představení. Z dopoledního natáčení vznikla aktualita *Slavnost zakládání pomníku Fr. Palackého*. Jiné aktuality jako například *Hanácké banderium* či *Přívod královniček* se vázaly přímo k výstavnímu životu. Podobně i film *Přenesení kolébky Fr. Palackého z Hodslavic na výstaviště* natočený o Moravském dnu 10. července. Prostředí výstaviště ovšem vstoupilo i do prvních hraných filmů

Vstupenka do předních řad
na představení Českého kinematografu
Ze sbírek NTM

9) Srov. Z. Štábla, c. d., s. 71 – 86.

10) „Národní politika“ 16, 20. 6. 1898, č. 168, s. 4.

*K velkým atrakcím Výstavy architektury a inženýrství patřila
Krčma umělců „U Nesmysla“ postavená podle návrhu architekta Jana Kouly.
Na její bizarní výzdobě se podíleli významní výtvarníci jako
Ladislav Šaloun, Jan Preisler, Arnošt Hofbauer a další.
O charakteru této výzdoby leccos napovídají už názvy nástěnných maleb:
Strašidelný lev, Pavián a jeho oběť, Slavnostní čokoládoví trubači, Velhouši
Foto NTM*

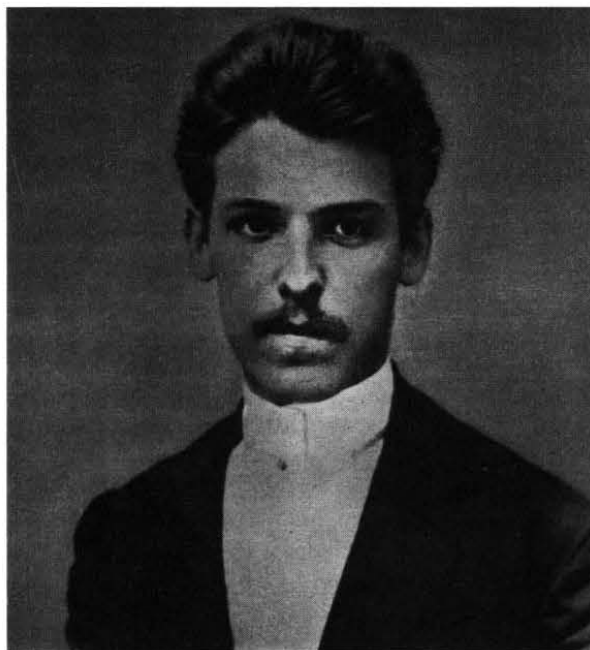
se Švábem Malostranským. Dekoraci *Dostaveníčka ve mlýnici* tvořila budova staročeské mlýnice zachovaná z Národopisné výstavy. Rvačka mezi výstavním párkařem a lepičem plakátů se zase odehrává kousek od Českého kinematografu u některého z bočních vchodů do budovy umělecké krčmy „U Nesmysla“. Soupis Kříženeckého filmů z roku 1898 čítá prozatím 19 titulů, ale vzhledem k objednanému množství neexponovaného materiálu se má zato, že jich mohlo být více (v krajním případě nulového odpadu materiálu až 31).¹¹⁾ Šance na kompletaci tohoto soupisu jsou téměř mizivé. Potenciálním zdrojem nových informací by se snad ještě mohl stát tištěný výstavní program vydávaný denně od 24. července. Není ovšem vůbec jisté, zda tento dvoulist vůbec evidoval program kinematografu, navíc s pravidelným výčtem filmů. Zda se toto periodikum někde dochovalo jako v případě jiných výstav z přelomu století, se nám prozatím nepodařilo vypátrat.¹²⁾

Navzdory neřešitelný zůstane problém názvů těchto filmů, a to proto, že Kříženeckého filmy řádné názvy pravděpodobně neměly. Pohybujeme se v nejranějším období kinematografie, kdy kratičké,

11) Srov. Z. Š t á b l a, c. d., s. 85 – 86. Kříženeckého filmografie viz tamtéž, s. 251 – 252.

12) Ku pomoci není ani sekundární literatura. Na rozdíl od obou výstav předchozích je ta z roku 1898 historiky, zdá se, důsledně přehlížena. Osamocená výjimka: Zdeněk L u k e š, *K výročí pražských výstav 1898 – 1908*. In: Ročenka Technického magazínu 1. Praha 1987, s. 182 – 192.

sedmnáctimetrové filmy ještě nebyly vnímány jako díla, jež by měla nést nějaký název. Názvy, pod nimiž filmy figurovaly v katalogích tehdejších výrobců, měly spíše charakter označení, sloužícího k identifikaci filmu a inzerci jeho obsahu zároveň. Jak víme, byly filmy v Českém kinematografu ohlašovány ústně. Velmi pravděpodobně vyvěšovali jeho provozovatelé nějaká návěští s programem představení, ta se však nedochovala, takže máme k dispozici pouze tvrzení pamětníků a dobový tisk. Pro oba tyto zdroje platí, že se tu názvy filmů vyskytují v podobě značně nejednotné, přitom však nepostrádají konkordantní obraty. Můžeme tedy předpokládat společný impuls k jejich zrodu, jímž mohlo být například právě ono ústní ohlašování anebo návěští, na nichž však mohly filmy promítané v rozmezí čtyř měsíců figurovat pod více názvy. Nejde tu přitom jen o drobné

Jan Kříženecký

Foto archiv

modifikace či kratší a delší varianty. Příklad filmu *Výstavní párkař a lepič plakátů*, jehož jeden alternativní název zní dokonce *Biřtlářova nehoda „U Nesmysla“*, zdá se nasvědčovat tomu, že původci prvních českých filmů vůbec nechápali název filmu jako něco závazného, a tudíž neměnného. Tvůrci nějakého budoucího katalogu českého filmu si tedy nesmí klást otázku „Který z názvů tohoto filmu je správný?“, nýbrž musí se tázat „Které názvy tohoto filmu jsou relativně nejautentičtější?“.

Ve výstavní epizodě z úsvitu dějin českého filmu vystupují postavy, které nám dosavadní historická literatura prezentuje značně nevyrovnaným způsobem. Takřka veškerou pozornost historiků totiž zatím absorbovala oslavovaná osobnost Jana Kříženeckého, zbytek potom pohltila postava Josefa Švába Malostranského. Je poněkud neuvěřitelné, že se pracovníci Národního technického muzea dotazovali Vincence Pokorného po více než padesáti letech na pekaře, který v Českém kinematografu prodával pečivo, a přitom neprojevili zájem o osudy obou bratrů Pokorných, Josefa i Vincence samotného (viz dopis V. Pokorného z 3. 2. 1953 v naší edici). Oba přece byli přímými účastníky a jeden z nich dokonce hybatelem dění, jež nás zajímá.

Dejme tedy prostor stručnému defilé hlavních i některých vedlejších postav Českého kinematografu, pro změnu v abecedním pořadí:

Ferdinand Gýra (1861 – ?) – podle Vincence Pokorného povoláním typograf, Kříženeckého švagr a spolubydlící v bytě v Sokolské třídě. S jeho sestrou Marií Gýrovou se Jan Kříženecký oženil právě v době trvání výstavy, a to 3. září 1898. Gýra pracoval v Českém kinematografu jako placený uvaděč, pomáhal však i při natáčení filmů a dokonce si v nich i zahrál.

Jan Kříženecký (20. 3. 1868 – 9. 2. 1921) – stavební technik, fotograf, kameraman, promítač, ředitel kina. V matrice je zapsán jako „Kříženecký“, což jeho životopisec Zdeněk Štábla odbývá konstatováním, že „již Janův otec se všude podepisoval dlouze“.¹³⁾ Také jméno úspěšnějšího bratra Rudolfa se v dobovém tisku vyskytuje s „í“. S Janem Kříženeckým už to tak jednoduché není.

13) Srov. Z. Štábla, c. d., s. 222.

*Josef Šváb Malostranský
ve filmu Smích a pláč (1898)*
Foto archiv

V novinách a časopisech sice převažuje „dlouhá“ varianta, ale v katalogu Výstavy architektury a inženýrství je jméno s krátkým „i“ a co víc – varianta „Kříženecký“ figuruje i na dochovaném svatebním oznámení i v pamětnických textech Vincence Pokorného.¹⁴⁾ Rozhodně jde o otázku zcela otevřenou. V literatuře se pravidelně u Kříženeckého jména objevuje označení „architekt“ nebo titul „ing.“. Připomeňme, že Kříženecký vysokoškolská studia architektury a pozemního stavitelství nedokončil. Ustavičné spojování jeho jména s profesí „architekta“ zní dnes, kdy totéž slovo znamená i akademický titul, značně zavádějícím způsobem, literatura ovšem konzervuje tehdy obvyklou praxi. V roce 1917 si Kříženecký zažádal o výjimečné povolení užívat titulu „inženýr“ a od 1. 2. 1918 toto právo skutečně získal.¹⁵⁾ Téměř celý svůj profesio-

nální život strávil jako zaměstnanec pražského magistrátu (začínal jako výpomocný technik, roku 1902 postoupil do funkce stavebního oficiála a v roce 1910 dosáhl funkce vrchního stavebního revidenta). Mezi jeho pracovní povinnosti zde patřilo i fotografování městských památek. Aktivita kinematografická, ať se snad s nimi identifikoval sebevíc, představovaly vždy vedlejší činnost – zájmovou i výdělečnou.

Josef František Pokorný (1869 – ?) – stavební technik a nedostudovaný architekt,¹⁶⁾ Kříženeckého spolužák na reálce i na technice a kolega ze stavební kanceláře při pražském magistrátu. Byl-li Kříženecký prvním českým filmařem, pak Josefu Pokornému náleží nepochybně epiteton „první český produkční“. On to byl, kdo obstaral kapitál, on zajišťoval natáčení filmů po stránce organizační. Po skončení výstavy se již prý filmem nikdy nezabýval, navíc se záhy odstěhoval z Prahy (údajně do Moravské Ostravy) a tím se filmovým historikům definitivně ztratil z očí. Letitý nezájem badatelů o tuto druhou klíčovou osobnost Českého kinematografu je vskutku zarážející.

Vincenc Pokorný (? – ?) – právník, bratr Josefa Pokorného. Vypomáhal v Českém kinematografu a účastnil se natáčení některých Kříženeckého filmů. Vynořil se počátkem padesátých let jako korunní svědek počátků českého filmu a vypovídal o druhých lidech, aniž byl tázán alespoň na základní informace o své vlastní osobě.

Josef Šváb Malostranský (16. 3. 1860 – 30. 10. 1932) – herec, kabaretní komik, autor a vydavatel kupletů a drobných scénických útvarů, obchodník. Nebyl sice spjat přímo s provozem Českého kinematografu, zato podstatnou měrou zasáhl do jeho repertoáru. Jako pamětník

14) Národní filmový archiv, k. Licence kinematografické, složka Kříženecký, i. č. 61. V naší edici ustupujeme prozatím, jak vidno, tlaku tradice, a to zejména proto, že opačné rozhodnutí by se muselo opírat o průzkum mnohem širší pramenné základny týkající se navíc celé Kříženeckého rodiny. Tématem našeho článku i edice ovšem není biografie filmového průkopníka, nýbrž kulturněhistorická událost.

15) Srov. Z. Štábla, c. d., s. 222 – 223.

16) Jako student architektury byl Josef Pokorný zapsán ještě ve školním roce 1897/98, ale v seznamu studentů, kteří se dostavili k závěrečným státnicím, již stejně jako Jan Kříženecký nefiguruje.

působí sice tento neúnavný fabulátor nanejvýš nedůvěryhodně, ale můžeme mu nejspíš věřit, že první hrané filmy napsal a „aranžoval“ neboli režíroval on. Z neznámých důvodů uvádějí dosavadní filmografické příručky jako režiséra prvních hraných filmů jejich kameramana Jana Kříženeckého.¹⁷⁾ Přitom iniciační role zkušeného humoristy Josefa Švába je zde nepochybná, Kříženecký by bez Švábova impulsu do sféry hraného filmu nejspíš vůbec nevskočil. Vystoupení Josefa Švába v prvních českých filmech symbolicky předznamenalo budoucí orientaci značné části domácí produkce ve smyslu jejího kulturního typu.

Řada pozdějších populárních článků o počátcích českého filmu navozuje dojem, že kinematograf se stal událostí výstavy a setkal se s mimořádným zájmem návštěvníků. Pravda je téměř pravý opak a dobový ohlas Českého kinematografu v tisku to nezvratně dokazuje. Připojená edice totiž není výběr, nýbrž souhrn všeho nalezeného. Uvážíme-li, že centrální české, případně pražské deníky referovaly o výstavě denně a někdy i velice obsáhle, že komentovaly každou zajímavější událost a přinášely informace o denním programu výstavy, tedy o koncertech, přednáškách, divadelních představeních či humoristických večerech „U Nesmysla“, pak mizivá pozornost atrakci Jana Kříženeckého a Josefa Pokorného může znamenat jediné – kinematograf zůstal zcela na okraji zájmu veřejnosti. Ne že by nenalezl publikum, ale nestál deníkům za častější komentář či alespoň pravidelnou elementární informaci, s jakou mohla počítat většina ostatních atrakcí zábavní části výstavy. Některé deníky, jako například Pražské noviny či jejich odpolední příloha Pražský deník, nezmínily dokonce kinematograf za čtyři měsíce ani jedinkrát, ačkoliv se neopomněly roze-psat třeba o „mluvících hodinách“ či Edisonově graphoponu. Můžeme z toho vyvodit ještě jeden poměrně závažný závěr – první české filmy nevnímala česká veřejnost jako nějakou senzaci, pouze si jich povšimla a tyto filmy pak celkem nenápadně vplynuly do dobové „distribuční nabídky“. Na to, aby se domácí filmy časem prosadily jako fenomén hodný obecné pozornosti, bylo potřeba soustavnějšího a dlouhodobějšího podnikatelského úsilí a to je role, kterou na sebe Jan Kříženecký s Josefem Pokorným už nevzali. A více než deset let ani nikdo jiný.

Ivan Klimeš

17) Srov. Jan S. Kolár – Myrtil Frída, *Československý němý film 1898 – 1930*. Praha 1962, s. 45, 188; *Český hraný film I. 1898 – 1930*. Praha 1995, s. 58, 222.

**Filmy Jana Kříženeckého
na Výstavě architektury a inženýrství v Praze 1898**

D o c h o v a n é :

Cvičení s kužely Sokola malostranského / Kroužení kužely Sokolů malostranských

Dostaveníčko ve mlýnici / Švábovo zmařené dostaveníčko

Námět: Josef Šváb Malostranský.

Hrají: Josef Šváb Malostranský (záletník), Ferdinand Gýra (mlynář)

Polední výstřel pražský / Polední výstřel z děla

/ Polední výstřel z děla na baště sv. Tomáše

Přenesení kolébky Fr. Palackého z Hodslavic na výstaviště

Průvod královniček

Purkyňovo náměstí / Purkyňovo náměstí na Král. Vinohradech

Smích a pláč / Pláč a smích

/ Sólóvý výstup p. Švába

Svatojanská pouť v československé vesnici / Svatojanská pouť ve vesnici

Voltýžování jízdního odboru Sokola pražského

Výjev z lázní žofínských / Žofínská plovárna

Výjezd parní stříkačky k ohni / Odjezd k ohni

Výstavní párkař a lepič plakátů / Pražský párkař a lepič plakátů

/ Biřtlářova nehoda „U Nesmysla“

/ Pražský párkař a lepič plakátů „U Nesmysla“

Námět: Josef Šváb Malostranský.

Hrají: Josef Šváb Malostranský (párkař), Ferdinand Gýra (lepič plakátů)

N e d o c h o v a n é :

Alarm staroměstských hasičů / Poplach k ohni

/ Alarm pražských hasičů staroměstských

/ Poplach hasičů v obecním dvoře staroměstském

Cyklisté

Defilování vojska o Božím těle na Královských Hradčanech / Defilé kadetů

Hanácké banderium / Moravský den na výstavě

Rychlovlak v Polabí

Slavnost zakládání pomníku Fr. Palackého

Útok pražského dělostřelectva

(Podle: Zdeněk Š t á b l a, *Český kinematograf Jana Kříženeckého*. ČSFÚ, Praha s. 251.)